

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇEVRESEL KALİTE DEĞİŞİMİNİN ÇEŞİTLİ PARAMETRELERLE İRDELENMESİ

Serpil ÇERÇİ

Ç.Ü. Mimarlık Mühendislik Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Adana, Türkiye
email : scerci@cu.edu.tr

ÖZET

Mimari tasarımda, toplumsal değişim koşulları içinde, yeni gereksinmelerin ve isteklerin karşılanması; en önemlisi, değişime paralel toplumsal bilinç düzeyinin artırılması gerekli olmaktadır. Aksi durumda, niteliksiz ve amaçsız yapılaşmalar hızla artarak çevre kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu gereklilikle ele alınan bu çalışmada; geçmişte sahip olduğumuz pozitif değerler aracılığıyla, günümüzdeki olumsuz gelişmelere yön veren sorunlara yanıt bulmaya çalışmak ve böylece çevre kalitesinin artırılması konusunda katkı sağlamak amaçlanmıştır. Konu ile ilgili kavramsal çalışmaların yapılması; çevresel kalitenin “geçmişten günümüze”, değişiminin, belirlenen bazı parametreler vasıtası ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi ve öneriler getirilmesi bu çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Geleneksel-Günümüz, Çevresel Kalite, Kalite Parametreleri.

EXAMINATION OF CHANGE OF ENVIRONMENTAL QUALITY WITH VARIOUS PARAMETERS FROM PAST TO PRESENT

ABSTRACT

In architectural design, it is necessary to meet new needs and demands within circumstances of social development, above all, to enhance the level of social awareness in parallel with alterations. Otherwise, featureless and desultory buildings affect environmental quality negatively, increasing rapidly in number. In this study carried out in awareness of this necessity, it was aimed to find answers through the positive assets that we had in the past, for the issues that lead to today's negative developments and thus to contribute to improvement of environmental quality. Working out conceptual studies, analyzing the change of environmental quality “from past to present” in comparison to some determined parameters and introducing related proposals constitute the method of this study.

Keywords: Contemporary-Today, Environmental Quality, Quality Parameters.

1. GİRİŞ

Toplumun yapısına, isteklerine ve her türlü gereksinmelerine paralel olarak biçim alan fiziksel çevredeki kalite, insanın kültürel evrimine koşul olarak farklılık kazanmaktadır. Bu evrime bağlı olarak "tarih" ve "tarihsellik" kavramlarının yerleştiği günümüzde yapılan çalışmaların birçoğu geçmişteki yapı kültürünün gelecek için sağlayacağı yararlar doğrultusunda olmuştur. 'Geleneksel doku' olarak da adlandırılan tarihi çevreler yapıldıkları devirlerin sosyal, ekonomik, kültürel, teknolojik yönlerini ve ayrıntıya inildiğinde, toplumların beğenilerini, dini görüşlerini, anlayışlarını vb. özelliklerini yansıttılar. Dolayısıyla, yapıldıkları dönemin duygu, düşünce, eğilim ve yaşam deneyleri birikiminin anlatıldığı ortak bir "dil" barındıran bu çevreler, geçmişle gelecek arasında köprü kuran mekânlardır"[1].

Günümüzde, geçmiş, gelecek ve doğa ile bağlarını kurabilen iç ve dış mekânların bütünleşebileceği, kendilerini yenileme ve ifade etme olanakları verebilen çevrelere ilgi giderek artmaktadır. Ancak, ülkemizde, kullanıcı gereksinmelerine duyarlı, bireysel ve toplumsal bağlantılar sağlamaya izin verecek ölçüde anlamlı

mekânlardan ziyade, nitelik eksikliği ile değersiz ve amaçsız yapılaşmalar oluşmaktadır. Özellikle, denetimden uzak olması nedeni ile konut yapılarında genel çevre kalitesinin oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte, bazı kamu veya özel şirketlerin çağdaş uygulamaları ve kent sempozyumları ile ortaya konulan ilkeler doğrultusunda, yaşam çevresini ve kalitesini artırma konusunda uygun ortamlar sağlanmaktadır [2].

Çevresel kaliteyi artırmaya katkı sağlamak amacıyla ele alınan bu çalışmada; geçmişte sahip olunan pozitif değerlerden yola çıkarak, günümüzdeki bazı olumsuz gelişmelere yön veren olguları bulup çıkarmak ve öneriler getirmek üzere, gelenekselden günümüze çevresel kalite değişiminin, bazı parametreler aracılığı ile analizi yapılmıştır.

2. GELENEKSELDEN GÜNÜMÜZE ÇEVRESEL KALİTE DEĞİŞİMLERİ VE NEDENLERİ

Gelenekselden günümüze doğru değişimleri incelediğimizde, bu değişimde ortaya çıkan günümüz yaşam biçiminin ana öğelerini ekonomik, sosyal ve mekânsal öğeler olarak gruplayabiliriz. Günümüz yaşam biçimini:

- Sosyal öğeler açısından ele aldığımızda; ileri düzeyde organizasyon, ihtisaslaşma, iş bölümü, bireyselleşme, nüfus yığılması, heterojen bir yapı, daha yoğun bir eğitim, sanatta çeşitlenme ve tarih bilincinin gelişmesi olarak,
- Mekânsal olarak ele aldığımızda ise; günümüzde süratli ulaşım ve haberleşme, yoğun yapılaşma, mekânsal karmaşa, çevre kirlenmesi ve doğal alanların azalması şeklinde karşımıza çıkmaktadır [3].

Geleneksel toplumlardan, günümüzün konut üretimi (tek ya da kitlesel) aşamasına gelindiğinde ise, tasarım, yapım ve kullanım olgusunun çok önemli bir değişim geçirmiş olduğu görülmektedir. Kullanıcı gereksinmelerini esas alan tasarım çalışmalarının, teknik ve fiziksel olarak kaliteye önem verilmesi yanısıra, psikolojik ve sosyal gereksinmelere de yanıt verilmesi gerektiği savunulmaktadır [4]. Ancak, günümüzde kullanıcı-çevre ilişkilerinde kopukluklar gözlenmektedir. Bunun temel nedeni ise, tasarımcı-kullanıcı arasında artık bire bir ilişkinin kalmamasının yanı sıra yapısı, özellikleri ve beklentileri bilinmeyen kullanıcı grubu için tasarım yapılması olmaktadır. Özetle, çevrenin biçimlendirilmesi geçmişte, insanların çevreleriyle doğrudan ilişkilerinin bir sonucu iken, günümüzde bu biçimlendirme kişi ve kuruluşlar tarafından yapılmaktadır [5].

Yapılan araştırmalarda, ülkemizde 1950 yılından sonra yaşanan kırsal göç nedeniyle, yeni konut alanlarında alt yapının geliştirilmiş ve servislerin artırılmış olduğu; bu nedenle tarihi semtlerde oturan pek çok kişinin, yeni gelişen konut alanlarında oturmayı tercih ettikleri saptanmıştır [6]. Süreç içinde geleneksel semtlerin çekiciliğinin azalması ile diğer semtlere tercihlerin yoğunlaşması paralelinde, bu yeni semtlerde, arazi ve konut değerlerinin artmasına neden olmuştur [7]. Ancak, son yıllarda, kullanıcı tercihlerindeki artışa bağlı olarak kentlerde hakim olan, yüksek ve yoğun yapılaşma; trafiğin artması, kullanıcılarda yakın çevresine karşı yabancılaşma, ait olma, kimlik sorunu gibi sosyolojik ve psikolojik olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir.

Diğer yandan, dünyada gelişen teknoloji ve kentsel bilinç artışına paralel çevresel kaliteyi yükseltme arayışlarının sonucu olarak; kullanıcı gereksinmelerine duyarlı, mekân ve form anlayışı, malzeme ve teknoloji kullanımı yönleriyle kendi içinde tutarlı tasarımlar da giderek artmaktadır.

3. ÇEVRESEL KALİTE PARAMETRELERİNİN ANALİZİ

Son yıllarda, başarılı tasarımlara ölçüt olmak üzere; bölge sakinlerinin yaşadıkları ortamdaki beklentilerini, memnuniyetlerini, onların geçmişten gelen üretim ve kültürel ilişkilerini irdeleyen, anket ve gözlemlerin yapılmasının yanısıra kat adetleri, yapı, yol kaliteleri, doku özellikleri, taşıt ve otopark durumu vb. analizler aracılığıyla çevresel kalite kriterleri belirlenmeye çalışılmaktadır [8].

Bunların başlıcaları;

- gelişmiş ve etkin toplu taşıma sistemi,
- kültürel bir odak olabilme,

- sanatsal ve tarihi yapılar açısından zengin olma,
- eski ve yeni mimari arasında dengeyi kurma,
- kentsel kimlik,
- mekansal düzen ve çekicilik,
- teknoloji, yapı sağlığı ve malzeme kullanımı,
- doğal ve temiz çevredir (yeşil mimari yenilikler vb.).

Bu çalışmanın sınırlı kapsamı içinde, bu kriterlerden mekansal düzen, yapı sağlığı ve malzeme, doğaya uygunluk ve kimlik parametrelerinin geçmişten günümüze kadar değişimi, karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve öneriler getirilmiştir.

3.1. Mekânsal Düzen

Dünyada yaşam standartlarının yükselmesi, insanların paylaşılan, ortak sosyal mekânlarda yaşama isteği, kaliteli mekân eğilimlerini ve beklentilerini arttırmıştır. Önceleri kullanıcıların mekansal seçim olanaklarından, mekansal memnuniyetinden, mekânda esneklik, modülerlik kavramlarından söz edilirken, günümüzde, sosyal bütünleşme sağlayabilmek için farklı nüfus gruplarının gereksinmelerinden söz edilmektedir [9].

Günümüz yaşam biçiminin ana öğelerinden biri olarak kabul edilen mekansal düzenin, hızlı kentleşmenin getirdiği yoğun yapılaşma ve ona bağlı olarak gelişen mekansal karmaşa, ulaşım sıkıntısı, ekolojik sorunlar, hava ve çevre kirliliği gibi etkenler ile bozulduğu görülmektedir. Dolayısı ile eski yerleşimlere oranla sosyal yapıyı ve bütünlüğü bozan sağlıksız bir gelişme görülmektedir. Karşılaştırmak gerekirse; eski çevrelerin, sakinlerine güçlü bir ait olma ve güven duygusunu verebilmesi, geleneksel ve yeni çevre arasındaki en önemli fark olarak karşımıza çıkmaktadır[10].

Değişimlerin mekân üzerindeki yansımalarını incelediğimizde, geleneksel avlulu tip konutların toplumların sosyal yapıları üzerindeki olumlu etkilerinin, apartmanlaşma ile kaybolduğunu görmekteyiz. Uraz'ın çalışmalarında [11], geleneksel konuttaki mekân örgütlenmesinden günümüz konutuna geçişteki ilk önemli değişiminin "apartmanlaşma" ve "apartman yaşantısı" olduğu ortaya konmuştur. 19. yüzyıl sonunda, Tanzimat'ın etkisi ile birlikte başlayan bu değişim sonucunda, konutların iç mekân örgütlenmesi, gelenekselden farklı olmasına karşın; dış görünüşü, zamanın modasına göre değişmiştir. Ayrıca anlamsal özellikler göz ardı edilerek tasarlanmış konut mekânları, kişi ve çevresi arasında uyumsuzluğa neden olmuş, bu durumda ise, 'mekânsal düzen'e ters düşse de, 'sembolik düzen', kullanım biçimi yoluyla kurulmaya çalışılmıştır [11].

Geleneksel evlerin, dar ve lineer olmayan yolları ile çıkmaz sokaklar oluşturularak konumlanması, işlev, anlam ve kimlik zenginliği yaratan avlu, havuz, çeşme, çardak, kuşluk gibi mimari elemanlar mekansal örgütlenmede 'sembolik öğeler' olarak ortaya çıkmaktadır. Geleneksel yerleşimlerde mahalle-çarşı ayrımı bulunması, komşuluk ilişkilerinin daha yoğun olmasına, sokakla da ilişki kurularak canlılık aranmasına neden olmuştur.

Günümüz yoğun yapılaşmaları nedeniyle ticari alanların, konut ile iç içe olduğu görülmektedir. Şehirlerdeki ani yoğunlaşmalar, trafik kargaşası, sağlıksız, yoğun konut alanları, olumsuz çevre şartlarının oluşmasına neden olmaktadır. Kişi ile çevresi arasındaki uyumsuzluğa neden olarak, apartmanlaşmanın insan ölçeğinin dışında, oldukça monoton çevreler yaratması ve çocuklu aile ya da belirli kişileri bir araya getirmek açısından uygun mekânlar oluşturmaması gösterilebilir. Bu gereksinmelerin geçmişte geleneksel konut ve mekân düzeni ile karşılandığı, günümüzde ise, böyle mekânlara duyulan gereksinmelerin ancak toplu konut uygulamalarında karşılandığı görülmektedir. Bu uygulamalar oyun, gezi, gezinti, oturma-dinlenme alanları gibi fonksiyonel birimler, zeminde farklı düzenlemelerle kent mobilyaları, heykel gibi donatı öğeleri ile, bazen de su elemanının kullanımı ile, ve bu fonksiyonları destekleyen peyzaj düzenlemeleri ile, dış mekâna işlevsel yönden katkıda bulunmaktadır. Fiziksel çevredeki peyzaj ve kentsel mekân büyüklüğü, taşıdıkları sosyo-kültürel ve mekansal nitelikler dolayısıyla önemli bir bütünleşme alanları olarak görülmektedir [1].

Endüstrileşmeye bağlı olarak, kentsel ve temel gereksinmeler ile ortaya çıkan ürünler mekansal zorlamalara neden olmakta, konutlarda ekler, bölmeler, ayarlamalar şeklinde değişimlere sebebiyet vermektedirler. Çoğu zaman, kullanıcı tarafından yapılan bu değişimler mekân düzeninde gerek işlevsel, gerek estetik boyutta olumsuz sonuçlar doğurmakta ve mekansal etkiyi zayıflatmaktadır. Mekânsal etkinin zayıflığı, işlevsel ve mekansal

boyutların kimlikli, bütüncül ve anlamlı çevreler oluşturmasını engelleyen ve nitelik boyutunu ortadan kaldıran bir durum ortaya koymaktadır [12].

Dış mekân gereksinimi konusunda toplumsal isteklerin geçmişe oranla farklılaşması bu istekleri daha yaygın, belirgin ve ısrarlı düzeye yükseltmekte, bunun sonucunda ise, mimarın dış mekân tasarımındaki değişen rolünü de gündeme getirerek iç mekândaki gereksinmelerin yanında, dış mekân yaşamını da zenginleştirecek, ya da anlamlı mekânlar oluşturacak çözümlere ulaşma eğilimi gösterilmektedir [13]. Bu nedenden dolayıdır ki, günümüzde mimarlık bir mekân organizasyonu durumunu aşmış ve bir mekânlar toplamı olan inşa edilmiş çevre düzenleme sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Bu sorunu çözerken; mekânsal örgütlenme ile uyum sağlamayan ve onu zorlayan şartları ortadan kaldırmak, geleneksel yaşam biçimimizi (dolayısıyla geleneksel mekân örgütlenmesini) düzenleyen bazı kuralların, bugünkü (farklı mekân örgütlenmesindeki) yaşamımızda geçerli olabileceğini düşünmek gerekmektedir. Bu nedenle, geleneksel Anadolu-Türk konutunun mekân örgütlenmesini oluşturan kuralları, bu örgütlenmedeki çeşitlilik ve değişimler açısından gözden geçirmek ve buradan hareketle günümüz konutundaki kullanımlara yönelik daha köklü açıklamalar yapmak mümkün olabilir [11].

3.2. Kimlik

İnsanlar tarihsel gelişim süreci içinde sosyal, ekonomik ve coğrafi vb. gibi öğelere bağlı olarak insan-çevre arasındaki etkileşimler sonucunda içinde yaşadıkları ortamı sahiplenmişlerdir. Relph'e göre[14], insanda var olan bu sahiplenme ve mekâna kimlik kazanma olgusu önemli bir özelliktir. İnsanların bir yere ait olma ve sahip olma içgüdüleri, insanın çevresine kazandırdığı anlamsal bütünlük ile kendi kimliğini özdeşleştirmekte ve yaşamsal etkinliğini sürdürmektedir. Wiberg'in [15] yaklaşımına göre, uzun bir zaman içinde biçimlenen kent kimliğinin, kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi, niteliklerinin karışımı tanımlamakta ve kentin sosyo-ekonomik yapısı da, kentin profilini oluşturmaktadır. Dolayısı ile, kentsel kimlik, fiziksel unsurların yanı sıra, ulusal ve uluslararası düzeyde içinde yer aldığı siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel değerleri de kapsayan gelişim ve evrim süreçleridir [16]. Kentsel kimlik; fiziki çevre ve yaşam biçimi ile bir bütündür, toplumsal olarak üretilir ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak (tasarımcı, yerel imar kararları vb. etkiler ile) değişim gösterir [15].

Lynch'e göre bir mekânın tanımlanmasına yardımcı olan ve belli özelliği olan yapısal veya doğal temel elemanlar vardır. Bunlar toplumların kültürel, sosyal, ekonomik ve politik yapısını yansıtmaktadırlar. Mekânı bir bütün olarak algılamamıza yardımcı olan bu elemanlar, estetikten yoksun ve karmaşık olduklarında insanlara huzursuzluk vererek görsel kirliliğe neden olabilirler. Bir başka deyişle mekânsal özelliklerini, anlamlarını ve kimliklerini yitirebilirler [17].

Diğer taraftan ise, çevre kimliği oluşumunda etkili olan simgesel özellikler, psikolojik etkiler, malzeme, doku ve renk öğeleri, donatılar, tanıtıcı öğeler, doğal dengeler ve buna benzer psikolojik ve biyolojik açıdan insana huzur ve mutluluk veren birçok eleman ve özellikler mekânların kalitesini artırmaktadırlar. Bu nedenlerden ve kuramsal çalışmalardan yola çıkarak; karakter, sosyo-ekonomik, doğal ve yapay çevrenin mekânsal öğeleri ile bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği konusundaki görüşler, kimliğin insanların yaşadıkları mekânları bütünsel olarak algılamalarının bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır [18].

Geçmişten günümüze kalan tarihi çevreler, sokak dokuları, kentsel öğeler, duvarlar, konutlar ve doğal peyzaj, insana değer veren, kullanıcıyı düşünen, huzurlu ve mutlu yaşam çevreleri yaratarak çevresel kimlik oluşturmuşlardır. Günümüzde ise, hızlı nüfus artışı ve köyden kente göç konut açığına neden olurken, bunun hızla karşılanmaya çalışılması ise özellikle konut yapılarında gözle görülür bir kimlik kaybına ve sıradanlığa yol açmıştır. Bunların yanısıra, sanayileşme, yeni yapı tekniklerinin bilinçsiz olarak kullanımı sonucu, geleneksel şehir biçimi, mimari üslup, çevre ve insan ilişkileri tahrip olmuştur. Kimliksizleşme her alanda kendini gösterirken, mahalle, sokak, kent ölçeğinde nitelikli çevreler oluşturan geleneksel konut yapıları da, hızlı kentleşme sürecinde büyük bir erozyona uğramıştır. Bu erozyon gün geçtikçe insanların niteliksiz çevrelerde yaşamalarına neden olmakta; kentlerimizde gittikçe yok olan geleneksel, nitelikli ve yüzyüze ilişkilerin ise, günümüz konut çevrelerinde yeterince sağlanamadığı görülmektedir [19].

Sözü edilen bu tür değişimlerin son 30 yıldır, ülkemizin her yerinde yeni yapılaşmalar ve yoğunlukları artan anonim görüntüler yarattığı, diğer bir anlatımla Tekirdağ, Adana ve Urfa'ya kadar kimlik değişimi ve tek

düzeleşmeyle bu kentler arasında herhangi bir yöresel kimliğin kalmadığı vurgulanmaktadır [20]. Plânların kısıtlayıcı, emredici ve teferruatçı olması, daha güzel bir çevre oluşturmak fikrinin yerine, daha çok kazanmaya yönelik kısa vadeli çıkarıcılık fikrinin ön plâna çıkması ile insanlarda daha kişilikli ve güzel bir çevrede yaşama bilinci kaybolmuş ve bunun sonucunda da insanlar çirkinlikleri yadırgamaz olmuşlardır [21].

Araştırmalarda, tarihsel yapıların amaçlı sistemli bir şekilde kullanılabilir ve yaşanabilir mekânlara dönüştürülmesi durumunda, şehirlerin hızlı bir şekilde yok olan kimliğini bir ölçüde korunmasına yardımcı olabileceği ortaya konmuş, kimlik arayışı açısından da, geleneksel mekânların ve yapı kültürünün sahip olduğu kalite ve kimliğin tasarımcılara sayısız yol gösterici veriler içereceği bulgulanmıştır. Bu nedenle, kimliğin, geçmişin korunması ve bugünkü kültürün yaşatılmasına bağlı olarak ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

3.3. Yapı Sağlığı ve Malzeme

Geçmişte kullanıcıların yaşadığı çevreyi kendi olanaklarına göre ve yöresel malzemeler kullanarak oluşturduğu bilinmektedir. Yöresel ve doğal malzemelerin yerini, günümüzde özellikle kitlesel konut üretiminde prefabrik elemanlar, standardizasyon ve teknolojik gelişimini sürdüren malzemeler almıştır.

Geleneksel yapı malzemelerinin, belirli oranlarda nefes alma özelliğine sahip olmaları ve yeterli ısı yalıtımını sağlayabilecek kalınlıklarda uygulanması ile, iç konfor açısından uygun bir ortam yaratılmaktadır. Bu açıdan, geleneksel konutların şekillenmesinde yerel malzeme ve iklim önemli bir rol oynamıştır. Örneğin; İç Anadolu bölgesinde yazları kurak ve sıcak, kışları soğuk geçen karasal iklim diliminde yapılar düz damlı kerpiç ile kırma çatılı bağdadi siva ve ahşap karkas ile yapılmıştır.

Günümüzde kullanılan su buharı geçirgenlik direnci çok yüksek olan bazı malzemelerin iç ve dış ortam arasındaki su buharı akımını tümüyle kestiği ve eğer özel iklimlendirme önlemleri alınmamışsa, yaşam için çok kuru ve uygun olmayan bir ortam oluşturduğu gözlenmektedir. Biyolojik açıdan uygun ortam koşullarının oluşumunda, çok genel bir yaklaşımla, geleneksel malzemelerin daha uygun oldukları, ancak çağdaş malzemenin reddedileceği anlamına gelmemesi gerektiği, birçok üstün özelliklere sahip günümüzdeki malzemelerin ise, doğru yerde, doğru seçimlerle kullanılması ve uygulamada insan ve çevrenin gereksinimlerinin ön plânda tutulması gerektiği ifade edilmektedir [22]. Günümüzde, yapı malzemelerini seçerken olabildiğince yenilenebilir ve yerel malzemeler olması konusunda bilinç düzeyi giderek artmaktadır. Özellikle, ekolojik yapılarda kullanılacak yapı malzemeleri hammaddelerinin elde edilmesinden, malzemenin ömrünü tamamlamasına kadar geçen süreçte, gereksinim duyulacak enerji ve atmosfere salınacak sera gazı miktarları düşünülerek değerlendirilmektedir. Ancak, ekolojik yapılarda, yapı kabuğu yüksek yalıtımlı ve hava geçirimsiz tasarlandığı için, iç ortam havası, yapı malzemelerinden salınacak zararlı gazların birikmesi açısından risk altındadır. Bu nedenle, bütün havalandırma mekanik sistemlerle gerçekleştirilmekte, böylece hava kalitesi, ısıtma ve soğutma sistemleriyle bütünlük biçimde sürekli olarak kontrol edilebilmektedir. İç mekânda kullanılan boya, yapıştırıcı, koruyucu bitiş malzemeleriyle yalıtım malzemeleri vb. düşük VOC (Uçucu Organik Bileşikler) değerlerine sahip ürünlerden seçilmekte, kompozit ahşap ürünler için de aynı ölçütler göz önünde tutulmaktadır [23].

Günümüzde önerilen ekolojik çevrenin esaslarının eskinin bina yapım teknikleri ve şehirsiz tasarım anlayışı ile bağdaşmakta olduğu düşünüldüğünde; tarihi ve geleneksel çevrelerin sürdürülmesinin gerekli olacağı bir kez daha ortaya konmaktadır. En zor iklimsel koşullara, sınırlı teknolojik olanaklara ve malzeme sınırlılığına rağmen, geleneksel formların en optimum, en etkileyici ve en objektif çözümleri getiriyor olmaları önemlidir. Zor da olsa, yaşam koşullarının doğal dünya ile uyumlu olarak gerçekleştiği bir ortamın söz konusu olduğu sürdürülebilir geleneksel çevrelerde oluşan formlarını, mimari ve toplumu entegre eden bir model olarak da önemle ele alınması gerekmektedir [24].

3.4. Doğaya Uygunluk

Geleneksel mimari, ekolojinin "en uygun çözüm doğadadır" kuralına göre, gelişmiş insan ekolojisinin bir ürünüdür. Tamamen toplumun yaşam düzeyinin ve kültürünün etkisinde kalan geleneksel dokuda, insana daha çok değer veren, doğal peyzaj ve sadece yayayı içine alan dar sokaklar bulunmaktadır. Ayrıca çevreyle güçlü ilişkiler kurmak ve daha iyi manzara, ışık ve hava sağlama açısından evlerin konumu ve mekânsal düzeni önem taşımaktadır. Bu evlerin avlu ile birlikte düşünülmüş olması, çevresel bütünlüğü artırıcı bir nitelik kazandırmaktadır. Bu özellikleri ile, 18. yüzyılda Osmanlılar döneminde dış mekânda peyzaj ve ekoloji kültürünün o dönemin Avrupa kültüründen çok daha ileri düzeyde ve kalitede olduğu bilinmektedir. Bu denli çevreye, iklime uyum sağlayan ve biyolojik öneme sahip eski dokunun, daha önce belirtilen nedenlerden (politik, göç vb.) dolayı günümüzde birer birer yok olduğu ve yerini doğal olmayan düzensiz ve karmaşık yapılaşmalara bıraktığı; geride kalan geleneksel mimarinin ise, modern dokudan oldukça farklı ve saygın bir fiziksel çevre oluşturduğu gözlenmektedir.

Gittikçe artan bilinç düzeyi, yeni üretilen malzemelerin çevreye ve sağlığa zarar vermeleri sonucu; yaşamı destekleyen yapılaşma istekleriyle, biyolojik, ekolojik, biomimicry vb. alternatif ve tamamlayıcı öneriler geliştirilmiştir. Yeni önerilerin çerçevesi, kentsel plânlamadan iç mekân düzenlenmesine kadar pek çok alanı kapsamaktadır. Sağlıklı, temiz ve organik çözüm yolları öneren yapı biyolojisine, ekoloji ve sanat da ilave edilince "Ekolojik Mimari" denilen yepyeni bir mimari ortaya çıkmıştır [25]. Günümüzde gelişmiş ülkelerin mimari anlayışları ve arayışları artık herkesin güneşten, manzaradan, temiz havadan eşit şekilde yararlanabilmesi ve doğa ile bütünleşebilmesi gibi yaşam kalitesini yükseltici yönde gelişmektedir. Bu anlayışla öngörülen tasarımlarda, yenilenebilir enerji kaynaklarından ve eko teknolojilerden yararlanma (farklı güneş pili ve rüzgar türbini uygulamaları vb.), çift kabuklu çatı sisteminin yaz ve kış koşullarında binanın pasif iklimlendirilmesi gibi uygulamalar vardır. Fotovoltaik panellerin, rüzgar türbinlerinin ve yalıtım sistemlerinin, yapı formuna entegre edilme çabası; önerilen yapı kabuğunun farklı mevsim ve sıcaklık değişimleri ile etkileşimi araştırılarak geliştirilmektedir.

İklimle uyumlu tasarım kriterlerine duyarlılık için (doğru yönlenme, pasif tasarıma uygun mekân organizasyonu, mimari bileşenlerden pasif tasarıma yönelik yararlanma, vb.);

- ekolojik, enerji etkinliği ve iklime duyarlılık açısından uygun malzeme kullanımı (ısı yalıtımı, yapı yüzeylerinde kullanılan açıklık oranlarının farklı iklimlerde yapının toplam enerjisine etkisi);
- temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının hangi oranda yapının genel sistemine entegre olduğu;
- ekolojik ilkelere dayanarak yararlanılması (geri dönüşümlü, yeniden kullanılabilir, sağlıklı malzeme kullanımı, yağmur sularının kullanımı, vb) tasarım kriterleri çerçevesinden değerlendirilerek binanın formuyla bütünleşen eko-tekniklerin kurgulanışı ile yaratıcı ve yenilikçi fikirler uygulanmaya çalışılmaktadır [26].

Son on – on beş yıldır, güneş enerjisini ve rüzgar gücünü depo edip ihtiyacı olduğu zaman ve istenilen miktarda başka enerjilere dönüştürerek kullanabilen, atık suyunu ise kullanım suyuna dönüştürerek büyük ölçüde su tasarrufu sağlayan sistemler kullanılmaktadır. En son "akıllı bina teknolojileri"nin kullanılması ile tüm bu enerji hareketleri insan müdahalesi olmadan ve kendiliğinden gerçekleştirilerek "sürdürülebilir tasarım, yeşil tasarım" vb. kavramlar bambaşka boyutlara taşınmaktadır. Bunun da ötesinde, son yıllarda, "insanların sorunlarına doğadan esinlenerek yaratıcı çözümler bulmak" olarak tanımlanabilecek, "biomimicry" kavramı mimaride uygulanır olmuştur. Bu kavram, doğal kaynakların daha duyarlı kullanımını ve insan yapımı her türlü yapının çevreye verdiği zararın azaltılmasını hedef alır. "Biomimicry" kavramının tamamıyla yeni bir kavram olmadığı, doğa ile iç içe yaşayan eski toplulukların, örneğin, Amazon kabileleri ve Amerika'nın yerlilerinin her zaman doğayı örnek alarak, saygı duyarak ve kirlenmeden, kendi ihtiyaçlarını giderdikleri belirtilmektedir.

Temelleri eski toplumlara kadar uzanan biomimicry kavramı, sanayileşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte unutulmuş veya doğaya üstün gelme ve ekonomik gelişme uğruna terk edilmiştir. Ancak, toplumlar geliştikçe, doğal kaynakların önemini tekrar fark etmekte ve doğa ile insan arasında denge kurarak, mevcut kaynakları tüketmeden ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini de düşünerek, bugünü ve geleceği planlamaya çalışmaktadırlar [27].

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada çevresel kalite parametreleri olarak belirlenen kimlik, mekansal düzen, yapı sağlığı ve malzeme, doğaya uygunluk ile ilgili değerlendirme ve öneriler ilgili metinlerin sonunda verilmeye çalışılmıştır. Bölüm 3 te, çevresel kalite değişimleri esas alınarak verilmeye çalışılan bu parametrelerin kapsamı geçmişi ve günümüzü karşılaştırabileceğimiz çok sayıda örneklerle genişletilebilir. Ayrıca bu parametrelerin sayısını çoğaltmak da mümkündür. Bu çalışmanın sınırlı kapsamı içinde önemli görülen bazı parametrelere değinilmiştir. Ancak bu konuda yapılan araştırmalarda saptanmış ve önemli olan diğer parametrelerin de başlıklar halinde verilmesi uygun görülmüş ve aşağıda maddeler halinde sunulmuştur. Bu parametreler;

- Estetik değerler ve fiziksel öğelerde uyum: doluluk-boşluklar, malzeme, oranlar, doku, ölçek, sembolleşmiş nostaljik biçimler
- Kullanım değeri; değişen gereksinimlere uyum sağlama
- Dayanım değeri; kullanılan malzemeye bağlı olarak dayanımları ve günümüze kadar gelebilmeleri
- Yapı-çevre uyumunu yansıtmama
- Özgünlük değeri
- Yerleşim formunu belirtmesi (sokak-yapı düzeni, sokak elemanları gibi açılardan)
- Günümüz çevrelerinde farklılık, çeşitlilik yaratma ve bundan dolayı etkili öğe veya eleman olma, şeklinde sıralanabilir [1].

Bu araştırmalardan tarihi çevrelerin oluşumu ve sürekliliği söz konusu olduğunda bu parametrelere ek olarak aşağıdaki değerler saptanmıştır:

- Belli dönemlere damga vurma; oluştukları ve geçirdikleri dönemleri temsil etmeleri:
 - Mimari, kültürel, teknolojik (yapım sistemi ve malzeme)
 - Yaşam tarzı ve anlayışı (düşüncesi)
 - Sosyal ve ekonomik boyutlar
- Tarihi birikim; tarih içinde bir yeri, değeri ve önemi olma (içinde tarihi bir olayın geçmesi)
- Kollektif anıları yaşatma
- Çevre kimliği ve kişiliğinde etkili olma; kentlerin sürekliliğinde ve gelişiminde etkili olma [1].

Günümüz yapılaşmaları için, geleneksel çevrelerdeki bu tür olumlu değerlerin saptanarak ve yorumlanarak modern tasarımlara ışık tutacak temel ölçüt ve ilkelere ulaşılması önemlidir.

Tarihsel süreç içerisinde, sosyo-ekonomik, kültürel, teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan kalite değişimlerini incelediğimizde; ekolojik şartların kötüleştiği, geleneksel kültürünün parçalandığı, kültürel kimliğin yok olduğu ve toplumların sosyal yapılarında farklılaşmalar olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda, bu değişim sürecinde, "insanı sarıp sarmalayan geçmişin mekanları yerine geçen günümüz yapılaşmaları, çevresini inciten" düzeylere ulaşmıştır [2].

Newman'a göre [28], hızlı kentleşme olgusu ile başlayan değişimin ortaya çıkardığı sorunlar,

- Tarihsel süreklilik içinde çevre karakteri ve çevresel kimliğin bozulması,
- İnsani ölçeğin kaybolması,
- Kenti kent ve kentliyi de kentli yapan en önemli unsur olan "kentsel dış mekân yaşantısının" zayıflaması olarak ifade edilmiştir

Bu çalışmada da;

- Günümüzde, mimarlığın bir mekân organizasyonu durumunu aştığı ve bir mekânlar toplamı olan inşa edilmiş çevre düzenleme sorunu olarak ortaya çıktığı,
- Geleneksel doku ve yapıların hızlı kentleşme sürecinde büyük bir kimlik erozyonuna uğradığı,
- Geleneksel malzemelerin yerine geçen ve birçok üstün özelliklere sahip günümüzdeki malzemelerin doğru yerde, doğru seçimlerle kullanılması gerektiği,
- İklimle uyumlu tasarım kriterlerine duyarlılık ve ekolojik ilkelere yararlanılmasının önemli olduğu bulgulanmıştır.

Sonuç olarak, çağın getirdiği gelişmelere paralel olarak; toplumsal isteklerin ve gereksinimlerin göz önünde tutulması ve bunların doğru bir şekilde analiz edilip yönlendirilmesi gerekmektedir. İnsanın doğal çevre içinde oluşturduğu fiziksel çevrenin de, sosyo-kültürel, ekonomik, teknolojik, malzeme vb. etkenlere bağlı olarak yenilenip değiştiği ve geliştiği göz önüne alınır; bu değişimin olumlu olması açısından tasarımcının, kullanıcı beklenti ve değerlerine karşı duyarlı olması gerekmektedir. Habraken [29], tasarımdaki en önemli sorunlardan birinin, gereksinmelerin doğru ve iyi bir şekilde belirtilmesi; diğerinin ise toplumsal değişim koşulları içinde, yeni gereksinmelerin ve isteklerin karşılanması sorununun olduğunu; bunların karşılanmaması durumunda ise, yapısal eskimeden önce işlevsel eskimenin görüldüğünü ortaya koymaktadır. Yapılması gereken, bu değişimlerin neler olduğunun saptanması, bu değişimler esas alınarak, toplumsal isteklerin ve gereksinmelerin göz önünde tutulması ve bunların doğru bir şekilde analiz edilerek yönlendirilmesi; dolayısıyla bu değişimlerin tasarıma yansmasıdır.

5. KAYNAKLAR:

1. VELİOĞLU, A. ve ÖZTÜRK, K., "Tarihi Çevrelerde Mimari Değerler ve Tasarım Üzerine Bazı Ölçütler" Yapı Mayıs, 138, S:38, 1993.
2. GÜR, Ş., Ö., "Konutta Yaşam Kalitesini Etkileyen İlke ve Ölçütler" Sempozyum Bildirileri, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989.
3. SIMOND, J., O., "Landscape Architecture Mc Graw-Hill Co. S: 50. 1961.
4. BLACHERE, G., "Are Research Results Used in Practice?" Building Research & Information, Volume 21, Issue 6, November, pages 347 – 354, 1993.
5. ÖZSOY A., ALTAŞ, E. ve PULAT, G., "Toplu Konutlarda Davranışsal Verilere Dayalı Nitelik Değerlendirmesi" Proje No: intag 102. İstanbul S: 102, 1995.
6. DÖKMECİ, V., YÜREKLİ, H., ÇAĞDAŞ, G. ve AKKAL, L.B., "Metropolitan Bölgelerde Konut İhtiyacı ve Niteliğinin Belirlenmesi". Tubitak 403.1993
7. DÖKMECİ, V., "İstanbul'da Çevresel Kalite, İstanbul'a Gelen Göçün Değerlendirilmesi" İstanbul 2020 Sempozyumu İ.T.Ü. S:347.1996
8. RMJM H., "America's Best Cities for Design," An independent ranking of the *best* large cities in the U.S. for architecture, sustainability, and transit. Conducted by RMJM Hillier. <http://www.arch.umd.edu/>
9. ÖZSOY, A., "Toplu Konutlarda Kalite ve Sürdürülebilirliği" Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu. İ.T.Ü. Haziran. S: 209-214. 1995.
10. LAGERFELD, S., "What main street can learn from the mall". The Atlantic Monthly, November, pp. 110–120. 1995.
11. URAZ, T.U., "Geleneksel Konuttan Günümüz Konutuna Orta Mekân" Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Mart-Konya, 1990.
12. İNCEOĞLU, M. ve URAZ T.U., "Konut Yakın Çevresi Açık Alan Tasarımında "Nitelik" Boyutunun İrdelenmesi". Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu. İ.T.Ü. Haziran. s:122-127,1995.
13. SIMOND, JO., "Landscape Architecture Mc Graw-Hill Co. S: 50. 1961.
14. RELPH, E., "Place and Placelessness", London Pion Limited. 1976.
15. WIBERG, U., "Medium Sized Cities and Renewal Strategies". The Journal of The Regional Science Association International, April, Volume 72, S: 140.1993.
16. NALKAYA, S., "Kentsel Dönüşüm ve Kent Kimliği" / Urban Conversion and Urban Identity 2006.
17. LYNCH, K., : "The Image of The City" Cambridge; Harward University" Pres, 1960.
18. SUHER, H., OCAKÇI, M. ve KARABAY, H., İstanbul Metropolitan Kent Planlama Sürecinde Kent Kimliği ve Kent İmgesi İstanbul 2020 Sempozyumu S: 58. 1996.
19. KULOĞLU, N., ASAOĞLU, A., "Geleneksel Yapılarda İyileştirme Çalışmalarının İşlevsel ve Estetik Boyutları" İ.T.Ü., Haziran, S: 346-347, 1995.
20. AKIN, N. "İstanbul'da Çevresel Kalite İstanbul'a Gelen Göçün Değerlendirilmesi", İstanbul 2020 Sempozyumu S:347. 1995

21. ŞAHİN, İ., "İstanbul Planlama Süreci İçinde Planlamanın Tarihi ve Kültürel Miras ile Kent Biçimi ve Kimliği Üzerine Etkileri" Mimari ve Kentsel Çevre de Kalite Arayışları Sempozyumu. İ.T.Ü. Haziran, S: 142. 1995,
22. ERSOY, H.Y., "Yapı Biyolojisi": İnsan, yapı ve çevre, Yapı Dergisi Sayı:146, S.56-60, 1994.
23. Ecological Building Network — Strawbale Test Program, www.ecobuildnetwork.org/
24. KUBAT AÇ, S., "Tarihi Mirasın Sürdürülmesi ve Şehir Kimliği: Anadolu Kale Yerleşmeleri Sokaklarından Örnekler" Symposium on Quality Survey Proceedings Book, ITU, UYG-AR Center, İstanbul, Turkey.1995
25. ÇİMEN., "Geleceğin Konutu ve Ekolojik Mimari" Mimarlık Dergisi. Sayı, 261, S: 38.,1995.
26. www.sustainableabc.com/ecobuild.html
27. Biomimicry Guild - What is Biomimicry? Biomimicry Institute
28. NEWMAN, O., "Defensible Space, New York; Collier Books Mac Millan. Publishing Co., Inc., 1973
29. HABRAKEN, N.J., "Supports-An Alternative to Mass Housing" (Tr. B. Valkengurg). Ariba-The Architectural Press, London. S:6, 1972.